

QISSASI RABG`UZIY ASARIDA RIVOYA VA HAYOTIY TRADITSIYALAR

Jasmina Shermo`minova Shavkat qizi

Termiz davlat universiteti o`bek filologiyasi fakulteti 2-kurs talabasi

jshermominova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Qissasi Rabg`uziy” asari yaratilish tarixi, undagi rivoyatlarning bugungi kun bilan bog`liqlik tomonlari hamda badiiy xususiyatlari yoritib beriladi.

**Kalit so`zlar:** “Qissasi Rabg`uziy”, rivoyat, diniy qissa, nasriy uslub, o`zbek adabiyoti.

Annotation: this article will highlight the history of the creation of the work “Story Of The Lord”, the aspects of the connection of the narratives in it with today, as well as the artistic features.

Keywords: “Story Of The Lord”, narration, religious narrative, prose style, Uzbek literature.

“Qissasi Rabg`uziy” asari Rabg`uziy (taxallusi; asl ismi-sharfi Nosiruddin Burhoniddin o`g`li) (13-asr oxiri – Xorazmning Raboto`g`uz mazeyi-14-asr boshlari) tomonidan yozilgan. Rabg`uziy Raboto`g`uzda qozilik qilgan. Sharq xalqlari og`zaki ijodini, ayniqsa, rivoyatlarni, avliyo-anbiyolar to`g`risidagi qissalarni chuqur o`rgangan. Quroni Karim nozil bo`lganan to bugungi kunga qadar juda ko`p payg`ambarlar haqida asarlar yozilgan. Ilk namunalar arab tilida, keyinchalik esa fors tilida yozilgan. Turkiy tilda esa ilk payg`ambarlar tarixi haqida mufassal bayon etib beruvchi asar “Qissasi Rabg`uziydir”. Ushbu asar musulmon mog`ul beklaridan bo`lgan Nosiruddin To`qbo`g`aning topshirig`i bilan yozilgan. Qur`oni Karimdagi ba`zi lavhalar, islomga oid boshqa kitoblardan va Abu Ishoq Nishopuriyning «Qisas ul-anbiyo»sidan ayrim faktlar asarga asos qilib olingan. Asar an`naviy hamd va na`t bilan boshlanadi, so`ng uning yozilish sababi, muallif haqida ma`lumot beruvchi qisqa so`zboshi, keyin esa qissalar keladi. Jami 72 qissadan iborat. Mavzu doirasiga ko`ra, asar qissalari juda rang-barang. Olamdagi butun mavjudot egasi bo`lgan Allohni ulug`lash, payg`ambarlar hayotiga doir lavhalarni eslash, kamtarinlik va takabburlik, ota-ona va farzand munosabatlari, erk va adolat mavzulari shular jumlasidandir. Qissalar hajmi turlicha: Masalan, Yusuf haqidagi qissa salkam 100 sahifani tashkil qilsa, Lut haqidagi qissa bir necha sahifadagina iborat. Asarning birinchi qismi Odam alayhissalomdan Yusuf alayhissalom qissasigacha sharhlangan.

Asarning syujetiga keladigan bo'lsak, muallifning e'tiroficha, insonlar mavjud bo'lmasdan avval ham mavjudlik mavjud bo'lgani uchun voqealarni ana shu ilk mavjudlik voqealaridan boshlaydi. Ya'ni avvalgi qissa yer, ko'k, mavjudotlar, jin, dev, parilar hukmronligi, so'ngra insonning yaratilishiga ehtiyoj tug'ilishi voqealaridan boshlanadi. Bu voqealar konkret ilmiy xarakterga ega bo'lmasa-da, lekin olam va odamning avvali haqida ma'lum tasavvurlar beradi. Qolgan qissalar payg'ambarlar va payg'ambarlashtirilgan shaxslar to'g'risidadir. Birinchi qissa Odam alayhissalom qissasi bilan boshlanishini yuqorida e'tirof etdik, endi undagi hayotiy realliklarga mos keluvchi voqealarni bayon etamiz:

1.Asarda nomozda ikki marta sajda qilinishiga sabab qilib Azozil, ya'ni shaytonning Odam Atoga sajda qilmaganidan keyin unga farishtalar shukr qilib ikkinchi marta sajda qilishadi. Nomozda ikki marta sajda qilinishini ushbu voqeaga bog'lagan.

2.Ayollarning yoshi o'tishi bilan chiroyining ketishini esa Momo Havvoning etdan, ya'ni Odam Atoning qovurg'asidan yaratilgani sabab qilib ko'rsatiladi. Erkaklar tuproqdan yaratilgani sabab qariganda navqiron bo'lishadi xuddiki, Odam Ato singari.

3. Momo Havvo taqiqlangan mevani Odam Atoga berganda uning va'dasi esiga tushib yutayotgan mevasi bo'g'zida qoladi. Shu sababdan erkaklarning bo'ynida yumaloq narsasi bor, ayollarda esa mavjud emas.

4. Anjirning po'stini ham, ichini ham yeyilishiga sabab esa Odam va Havvoga besh dona barg bergani uchun Alloh tomonida jazolangan, ya'ni hamma mevalarning ichi yeyiladi yoki po'sti yeyiladi. Anjirni esa ikkala qismi ham yeyiladi.

5. Odam Ato yerga tushganda birinchi itning boshini silagan shu sabab ham inson umrining oxirigacha it unga vafodor bo'lib qolgan. Hadislarda ham Asobi Kahfning iti jannatga kirishi bayon etilgan.

Nuh alayhissalom qissasida qolgan qissalar kabi kofir bo'lgan va sarkashlik qilgan bandalarga Olloh tomonidan jazo, ya'ni to'fon yuboriladi. Uning syujetida ham Odam alahissalom qissasi kabi hayotiy reallik bilan bog'liq voqealar mavjud.

1.Chivinning g'o'ng'illashiga sabab u odamning go'shtini shirinligini aytganda qaldirg'och tilini sug'urib olishi keltirilgan. Shu o'rinda ta'kidlab o'tilganki, shundan buyon ilon qurbaqaning go'shtini yeydi.

2.Nuhning kemasida axlat ko'payganda tuyaning orqasini silaydi va undan to'ng'iz paydo bo'ladi. Ahladlarni to'ng'iz yeydi. Shu sababdan ham to'ng'iz go'shtini yeyish bugungi kunda xarom hisoblanadi.

3.Nuhning kemasi tog'ning ustiga tushgandan so'ng olaqarg'ani xabar olgani yuboradi. Unga xo'roz kafillik qiladi. Qarg'a qaytmagani uchun xo'roz izidan

qichqirib, uchaman deganda Nuh alahissalom uni orqasidan silab, ushlab qoladi. Shu sababli tovuqlar ucholmaydi deya asarda ta'kidlangan.

4. Yana bir rivoyatida keltirilishicha qarg'adan keyin kabutarni yuboradilar. U balchiqqa botadi va shu balchiqdan patlar o'sib chiqadi, shu sababli ham kabutar avlodiga patlar me'ros bo'lib qoladi. Bundan tashqari qo'ngan joyi qo'lansa bo'lgani uchun uning oyoqlariqizil degan qarashlar asarda o'z aksini topgan

“Qissasi Rabg'uziy”ga diniy xarakterdagi bir asar sifatidagina qaramaslik kerak. Chunki asarda diniy ruhga nisbatan inson xayoti, kelajagi va real borliq bilan bog'liq dunyoviy ruh ustun darajadadir. Asar tom ma'nodagi ilhom manbaiga aylanishi mumkin bo'lgan nodir yodgorlikdir. Bundan tashqari asarda hamma uchun muammoli va sirli shaxs bo'lgan Iskandar Zulqarnayn haqida ham ma'lumot bergan. Zulqarnaynga oid ilk manba Qur'oni Karim bo'lib, “Kahf” surasining 83: 98 oyatlarida u haqida qimmatli ma'lumotlar berilgan. Ushbu muborak manbada Iskandarning avval g'arbga borib, bir qavmni to'g'ri yo'lga chaqirishi, keyin esa Sharqqa borib boshqa bir qavmni hidoyatga chorlashi ta'kidlanadi. Rabg'uziy ham Zulqarnayn haqida Qur'oni Karimga asoslanib yozganligi keltirilgan misollaridan ko'rinib turadi. Masalan: “Zulqarnayn Iskandariya nomli joydan bo'lgani uchun Iskandar deb ataldi. Zulqarnayn ham unga keyinchalik berilgan nom bo'lib, yer yuzining mag'ribidan mashriqigacha bosib olib, bo'yinsundurgani uchun shunday ataldi. Qarn arab tilida muynuz(munguz, shox) demakdir. Ikki muynuzlik degan ma'noni anglatadi. Zulqarnayn boshidagi kiyimi(dubulg'asi)da oltindan ikkita shox bor edi. Alloh Taolo unga payg'ambarlik yubordi. Urdilar shoxlari sindi. Yana aytishlaricha, u ikki qarnli bo'lib yashagan edi. Yana uning payg'ambarligiga ham ixtiloflar bor. Ba'zilar payg'ambar edi dedilar, ba'zilar Olloh yorliqagan malik edi dedilar.

Xulosa o'rnida shu aytish joizki, asarda ma'rifiy-didaktik hikoyatlar ham mavjud (Luqmon hikoyasi va b.), qissalardagi hikoyatlarga dunyoviy ruh ham singdirilgan (Yusuf qissasi va b.). Rabg'uziyning bu asari o'zbek adabiyotida badiiy nasr yodgorligining yetuk namunasi hamda 13—14-asrlar eski o'zbek adabiy tilini o'rganishda asosiy manba sifatida ahamiyat kasb etadi. Qissaning 15-asrga oid qo'lyozmasi Londondagi Britaniya muzeyida, 16-asrda ko'chirilgan nusxasi Sankt-Peterburgda, 19-asrda ko'chirilgan qo'lyozma, shuningdek, bosma nusxalari O'zbekiston Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik institutida (inv. 1025, 7397, 1874) saqlanadi. “Qissasi Rabg'uziy” hikmat va ibrat bilan boyitilgan asardir. Unda insonning ezgulik, halollik va adolat yo'lidagi harakatlari yuksak qadrlandi. Asar orqali inson o'zining komil shaxs sifatida shakllanishida sabr, donishmandlik va mehr-muhabbat muhim o'rin tutishini tushunadi. Shuningdek, Rabg'uziy insoniyat tarixidagi payg'ambarlar va oliyjanob insonlarning hayotidan ibratli lavhalar taqdim

etib, o'quvchini ezgu yo'lga chorlaydi. M a'naviy yetuklik va ruhiy poklik bu asarning bosh g'oyasi hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI (REFERENCES):

1. Rabg'uziy. Qissasi Rabg'uziy. "Yozuvchi", 1-2-kitob, T., 1990-91.
2. O'zbek adabiyoti tarixi. Ak.nashr. 5 tomlik 1-tom, 1977.
3. N.Mallaev. O'zbek adabiyoti tarixi. 1-kitob, 1969.
4. Fozilov E. Rabg'uziy va uning "Qissasi Rabg'uziy" asari. 1-kitob, 1990.

Internet saytlari:

1. kh-davron.uz.com
2. gujum.uz.com